

Vznik Československa v roce 1918

Antonín Klimek, Helena Nováčková, Milada Polišenská, Ivan Štoviček (ed.): Vznik Československa, 1918. Dokumenty československé zahraniční politiky. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1994, 439 stran, ISBN 80-85864-07-X.

Vydáním knihy *Vznik Československa, 1918* odvedl Ústav mezinárodních vztahů spolu s celou řadou odborných externích spolupracovníků pozoruhodný kus práce v oblasti seriózní historiografie moderních dějin našeho státu. Záslušnost tohoto počínu nespočívá jen v aktuálnosti a potřebnosti pravdivého zobrazení uzlového roku pro vznik samostatného Československa, ale především v tom, že čtenáři nevnucuje žádný hotový názor, ale ponechává na jeho vůli, jak si tento názor na základě objektivní dokumentace sám vytvoří. Je totiž téměř výhradně velmi dobře uspořádanou sbírkou dokumentů, zachycujících vyvrcholení politického, ale i ozbrojeného zápasu o naši národní a státní samostatnost.

Vydání knihy je možné nazvat určitým mezníkem v pojetí i výzkumu našich moderních dějin, kdy v podstatě končí období, v němž bylo využíváno určitých z kontextů vytržených dokumentů pro dokumentaci určité tendence nebo ideologického pojetí vzniku samostatného státu.

První dojem, který v čtenáři zanechá prostudování knihy, je obdiv k rozsáhlému a intenzivnímu diplomaticko-politickému úsilí hlavních postav prvního československého odboje – T. G. Masaryka, E. Beneše a M. R. Štefánika. Pod zorným úhlem tehdejší mezinárodní situace je možné jejich úsilí nazvat v pravdě gigantickým. Přitom rok 1918 byl již do značné míry rokem sklízení plodů vynaloženého úsilí předchozích let. Právě vyvrcholení národněosvobozeneckého boje je nejvyšším bodem té obrovské pyramidy zápasů, která se začala stavět v zahraničí v prvním válečném roce 1914. Právě zde je na místě připomenout Masarykova slova. Ten s prostotou a výstižností jemu vlastní prohlásil: „Pravda vítězí, ale dá to fušku!“

Druhým významným poznatkem je skutečnost, že politický odboj nemohl mít žádoucí účinnost bez ozbrojené složky. Ta znamenala nejen potvrzení správnosti politické argumentace, ale zpětně i posílení jejího důrazu a efektivitu v konečném zápase o vznik nového státu. Ozbrojená síla našich – ať již francouzských, italských, ruských, či srbských legií – byla i projevem hromadného souhlasu Čechů a Slováků se zápasem o státní samostatnost. To lze považovat za argument nejmocnější.

Studium dokumentů však vyvolává i jeden tristní moment. Je jím – při srovnání s gigantickým úsilím zahraničního odboje – poněkud nevýrazný (jde o velmi zdvořilé označení!) vliv domácího odboje, jenž mohl daleko více přispět ke zdaru společné věci. Nejde přitom o smýšlení domácího obyvatelstva, které bylo myšlence samostatnosti vcelku příznivé, ale o akceschopnost vedení domácího odboje nebo skupin či osobností, které se za toto vedení považovaly.

V publikaci najdou zvláště vojenští historikové řadu významných dokumentů pro objektivní posouzení místa i úlohy našich legií, které byly v minulosti prezentovány buď vytrženě z kontextu celkového dění, nebo přímo překrucovány podle politické a ideologické účelnosti. To platí především o činnosti československých legií v Rusku právě v roce, jenž byl zlomovým rokem nejen pro Československo, ale i pro tehdejší revoluční Rusko. Ovšem ani československé legie přes to, že byly jednou z mála pevně organizovaných a účinných ozbrojených složek na území tehdejšího Ruska, nemohly v ohromném rozsahu tohoto dění významně ovlivnit další vývoj, i když vítězní spojenci o jejich úlohu v tomto smyslu zřejmě usilovali.

Historik, zabývající se podrobněji dějinami anabáze československých legií v Rusku, však poněkud postrádá dokumenty, intenzivněji objasňující tehdy jistě vážný problém vnitřního života tohoto vojenského tělesa, tj. vliv tehdejší komunistické propagandy, který

v některých případech vyústil až v dezerci některých československých legionářů k Rudé armádě. Tehdy to byl problém, na nějž velení legií muselo nějakým způsobem reagovat a tuto reakci i dokumentovat. V této souvislosti stačí vzpomenout na epizody z Koptovy knihy *Třetí rota na magistrále*, kde je popisováno dilema některým legionářů, vyjádřené lapidárně otázkou: „Masaryk nebo Lenin?“ Lze se domnívat, že by bylo účelné tento moment případně i v samostatné práci beze zbytku objasnit, aby byly uvedeny na správnou míru deformace minulého období.

Při vši úctě ke slovenským účastníkům prvního československého odboje však z dokumentů plasticky vystupuje skutečnost, že intenzita i kvantita tohoto úsilí byly převážně na straně české složky. Obrovský přínos M. R. Štefánika a významný podíl Slováků ve francouzských legiích nemohl vyrovnat spontánnost a cílevědomost české části odboje. V této souvislosti se vnučuje dojem, že Češi přestali cítit rakousky, ale že Slováci stále cítili do značné míry uhersky. To ve svých důsledcích znamenalo i nestejný vstup do samostatnosti a značné rozdíly mentality, které při politické nešikovnosti pražské vlády v letech 1918–1938 nakonec částečně vedly k rozchodu obou národů s důsledky, jež pocítujeme až dodnes.

Při studiu dokumentů z pohnutého roku 1918 se čtenáři zcela nenápadně vynoří významná otázka vlivu vítězných mocností první světové války na poválečné uspořádání Evropy a jejich role v tomto procesu. „Siločáry“ tohoto vlivu jsou jasně patrné a opakovaly se v podstatě i po druhé světové válce. Souhrnný poznatek pro naši zahraniční politiku vyúsťuje k tomu, že zahraniční politika malého státu nemůže být nikdy plně samostatná. A to platí pro naši historii posledních 75 let bez omezení.

Pokud jde o využití publikace, je nutné především konstatovat, že její dokumentační charakter ji zařazuje do oblasti velmi cenného souhrnného podkladového materiálu pro celou řadu možných dílčích studií a monotematických prací. Případnému zpracovateli významně usnadňuje onu kvantitativně i časově nejnáročnější fázi každého historického díla, tj. vyhledávání, třídění a posuzování dokumentace.

Na druhé straně však klade značné nároky na jazykovou erudici každého uživatele a vyžaduje nejméně pasivní znalost alespoň tří pro nás nejdůležitějších cizích jazyků, tj. angličtiny, ruštiny a němčiny, přičemž lze jen těžko připustit i opomíjení francouzštiny jako v té době převládajícího diplomatického jazyka. Je sice možné získání i českého překladu uvedených dokumentů, tím by však byla eliminována právě výše uvedená výhoda a časová i pracovní úspora.

Lze tedy očekávat, že tato publikace bude inspirovat řadu vědeckých pracovníků v oblasti našich moderních dějin k dalšímu úsilí při objasňování řady dílčích problémů, spojených se vznikem Československa, a to jak cestou odborných článků a monotematických prací, tak i přednášek na vysokých školách, konferencích, symposiích či jiných gremiích, zabývajících se uvedenou problematikou.

Některé z dílčích otázek jsou již nadhozeny v úvodu, pojednávajícím o zápase zahraničního odboje o mezinárodní uznání práva na samostatný stát a o české politice v Rakousku, konfrontované s ideou samostatného československého státu. Na některé další podněty se snaží poukázat i tato recenze. Není však jejím předmětem pokoušet se o vyjádření jejich možného zaměření. Chtěla by poukázat pouze na to, že v rámci určitého, byť i lokálně omezeného historického vývoje vždy existuje celá řada dílčích jevů často i protichůdného směru a obsahu a teprve jejich souhrn určuje jeho celkový převládající směr.

Historik nebo pedagog, jenž bude využívat uvedenou publikaci, má však jednu jistotu, a to že v daném případě nedošlo k jevu, který je bohužel v dějinách tak častý, a to k záměrnému odstraňování nebo padělání dokumentace vládnoucí mocí. Má tedy k dispozici originální materiál nedeformovaný dobou ani arogancí moci, z něhož může vycházet bez starosti o jeho autenticitu. Právě tento aspekt lze považovat za největší klad publikace *Vznik Československa, 1918*.

Po formální stránce lze zvláště ocenit synoptický přehled hlavních událostí roku 1918 ve vztahu k odboji, umožňující rychlou časovou i věcnou orientaci, jakož i anglický výtah

obsahu publikovaných dokumentů, který by mohl podnítit zájem i zahraničních historiků a politologů, majících vztah k tomuto úseku dějin střední Evropy.

Závěrem je nutné poděkovat všem pracovníkům, kteří se o dílo přičinili, a hlavně vedení Ústavu mezinárodních vztahů za iniciativu a nemalé organizační i odborné úsilí při jeho realizaci.

Jistý filozof kdysi vyslovil dost cynickou větu o tom, že historie je lež, na níž se shodne většina renomovaných historiků. V případě této publikace to však rozhodně není pravda, protože nejde ani o historické snění, ani o tendenční vnucování dílčího názoru. Jde o poněkud suchou, ale věcně pravdivou dokumentaci, při jejímž studiu se historik sice může ponořit do domněnek o tom, jak k té či oné události došlo a co jí případně předcházelo, nemůže však nijak zpochybnit její dokumentovaný výsledek a obsah. A to je z hlediska porozumění době a jejího objektivního zhodnocení to nejdůležitější.

Nakonec trochu nostalgie. Uvědomíme-li si, kolik úsilí, obětí, materiálního i ideového vypětí stálo vybudování společného státu Čechů a Slováků, pak jeho likvidace a rozdělení 1. ledna 1993 mohou být sotva považovány za úspěch. Budme alespoň natolik upřímní, abychom tuto událost nazvali pravým jménem – totiž politickým i ekonomickým debaklem s dlouhodobými následky na specifickou váhu, politický význam a další vývoj obou zůstatkových ministátů v kontextu nově se formující Evropy.

Milan Štembera